

ЕВРАЗИЙСТВО: ИСТОКИ И СОВРЕМЕННОСТЬ

А. А. АНОХИН¹, Д. В. ЖИТИН¹, А. И. КРАСНОВ¹, С. С. ЛАЧИНИНСКИЙ^{1*}

¹ Санкт-Петербургский государственный университет, Факультет географии и геоэкологии- Кафедра экономической и социальной географии Университетская наб., 7/9, Санкт-Петербург, 199034

Аннотация: статья посвящена истокам, генезису и развитию евразийства как особого философского и геополитического течения. Особое место уделено современной роли и месту евразийства в условиях новой геополитической и геоэкономической реальности на постсоветском пространстве. Отмечается, что фактор взаимной положительной комплиментарности евразийских этносов является главным связующим элементом общности народов, населяющих территорию России-Евразии

Ключевые слова: геополитика, евразийство, Евразия, комплиментарность, геоэкономика, Таможенный Союз

Abstract: The article focuses on the origins, the genesis and development of Eurasianism as a special philosophical and geopolitical trends. Particular attention is paid to the role and place of contemporary Eurasianism in the new geopolitical and geo-economic reality of the post-Soviet space. It is noted that the positive factor of mutual complementarity of Eurasian ethnic groups is the main connecting element community of peoples inhabiting the territory of Russia - Eurasia

Key words: geopolitics, Eurasianism, Eurasia, complementarity, geo-economics, Customs Union

В первые годы XXI века геополитическое положение России заметно изменилось. При сохранении Содружества Независимых Государств (СНГ) – объединения, политическая и социально-экономическая значимость которого оказалась весьма скромной, было образовано Евразийское экономическое сообщество (ЕвразЭС) – международная экономическая организация, предназначенная для продвижения процесса формирования Таможенного союза и Единого экономического пространства с целью углубления интеграции в экономической и гуманитарных областях. В дальнейшем возможно создание Евразийского Союза. Интересно отметить, что ещё в 1995 г. С. Б. Лавров предлагал «провести референдум по идее Евразийского Союза (ЕС): самой идее, а не её деталях» (Лавров С. Б. 2001). В этом же ряду находятся другие инициативы России, способствующие усилению роли страны на мировой арене: образование Шанхайской организации сотрудничества (ШОС), Организации договора о коллективной безопасности, участие в организации, объединяющих страны с быстро растущей экономикой. К ним относятся Бразилия, Россия, Индия, Китай и ЮАР (БРИКС). В 2012 г. во Владивостоке успешно прошёл саммит Азиатско-Тихоокеанского экономического сотрудничества (АТЭС), были заключены договора о стратегическом сотрудничестве с рядом стран мира. Как видно из приведённых данных, внешняя политика России многовекторна, она не

* E-mail: lachininsky@gmail.com

ориентирована на одну страну или на группу стран, как это происходило в конце 80-х и в 90-е годы прошлого столетия. В те времена часто повторялись мантры о приобщении к общечеловеческим ценностям, вхождении в сообщество цивилизованных народов и о желательности войти в «общеευропейский дом». Так называемая новая элита в своих политических и экономических интересах ориентировалась на Запад, на либеральную идеологию и европейские культурные традиции. Последующие события, проявившиеся в системном кризисе, показали ущербность реформ, проводимых без учёта историко-географических и социально-экономических условий России. Тогда же в качестве альтернативных вариантов дальнейшего развития страны появились концепции различного идеологического и методологического содержания. Наиболее разработанной и адекватной особенностям России представлялось евразийство. По мнению С. Б. Лаврова евразийство – это первая русская геополитическая концепция и она рассматривалась им как «долгосрочная стратегическая линия для России, выработанная в трагических условиях гражданской войны лучшими умами русской эмиграции, возрождающаяся ныне в кризисный период» (Лавров С. Б. 1999).

Само понятие «Евразия» – физико-географическое, но ему было придано другое содержание. Как нами отмечалось, В. И. Ламанский рассматривал его в культурно-политико-географическом контексте (Анохин А. А., Житин Д. В., Лачининский С. С. 2013). В своей работе «Три мира Азийско-Европейского материка» (1892) он обосновал положение, что кроме «настоящей Европы» (романо-германский мир) и «настоящей Азии», представленной по его мнению Ираном, Китаем, Индией, Аравией, имеется третий мир, занимающий среднее положение, а именно Евразия, включающая Центральную и Восточную Европу, а также Балканы, Кавказ, Турцию, Дунайские страны (Ламанский В. И. 1892). Столь широкое понимание географических пределов Евразии было обусловлено мировоззрением В. И. Ламанского, выступавшего за объединение славян. Его идеи были созвучны славянофилам и отражали определённые настроения в российском обществе того времени. Знаменательно, что В. П. Семёнов-Тян-Шанский в статье, посвящённой В. И. Ламанскому, специально выделил особое значение его теоретических положений для политической географии, при этом обратив внимание на следующие его выводы: «Россия – это не случайное, не чисто механическое соединение отдельных разнородных стран, ничем не связанных и не спаянных. Россия – живое историческое целое с сознанием своих дорого купленных успехов и полной веры в своё великое будущее» (Ламанский В. И. 1892). Весьма актуально, учитывая возможность образования Евразийского Союза, звучат следующие слова В. И. Ламанского: «Естественным постоянным центром культурно-географического тяготения среднего мира, несмотря на этногеографическую пестроту, является Россия, часто того не замечая» (Ламанский В. И. 1892). Ещё до В. И. Ламанского на своеобразии исторического развития России обратил внимание Н. Я. Данилевский в работе «Россия и Европа» (1875), в которой попытался обосновать теорию культурно-исторических типов. Собственно, известная полемика между славянофилами и западниками, носившая идейно-философский характер, вместе с тем непосредственно касалась возможных направлений развития русской цивилизации. Дискуссия между представителями названных направлений научных изысканий то затухая, то обостряясь, продолжалась длительное время, стимулируя дальнейшие исследования о будущем России. Согласно утверждению Т. Гуровой и В. Фадеева: «В России есть свой фронт политической жизни и общественной дискуссии, ему уже несколько веков. Западники и почвенники, две головы российского орла» (Гурова Т., Фадеев Д. 2013). Меняются содержание и формы организации политического устройства страны, структура экономики и способы дискуссии, но противостояние сохраняется. Особенно

драматичным в этом отношении оказался прошлый век. Западный проект – революция 1917 г., сталинская эпоха – опора на собственные ресурсы, конец столетия – ориентация на так называемые «западные ценности». Этот период отмечен либеральными реформами, приватизацией общенародной собственности, активным внедрением рыночных отношений во все сферы общественной жизни. Но, как отметили упомянутые авторы, после реализации ряда крупных проектов западники истощились и в этом по их мнению «кроется причина того, что страна забуксовала» [там же].

Но, скорее всего, дело не только в этом. За последние двадцать с лишним лет происходило освоение новых для страны механизмов функционирования народного хозяйства, создание рыночной инфраструктуры, неизбежны были институциональные преобразования и т.п. И самое кардинальное – был образован институт собственников. Переход, а правильнее сказать, революционные потрясения этого времени сопровождалась громадными экономическими и социально-демографическими потерями, утратой Россией статуса одного из лидеров в многополярном мире. В условиях системного кризиса произошла социальная дезорганизация, сопровождавшаяся маргинализацией части населения и кризисом национальной идентичности. Позитивные изменения в начале нового столетия завершились кризисом 2008 г., замедлением темпов роста ВВП и значительным оттоком капитала. Вновь возникла проблема выбора: следовать советам Запада, как это было ранее, или всё-таки выработать собственную стратегию долгосрочного развития.

Евразийцы предложили целостную концепцию, в которой системно взаимосвязаны социально-культурные, идеологические, государственно-правовые, экономические и географические составляющие развития русской цивилизации. Лейтмотив её – вера в будущее России, вера в неизбежность преодоления крайне сложных проблем, возникших вследствие I мировой с последующей за ней гражданской войн, когда в интервенции участвовали западные страны и Япония, и была реальной угроза расчленения страны. Евразийцы, и не только они, на собственном опыте познали высокомерно-пренебрежительное отношение к себе бывших союзников и не только в Галлиполи, где оказалась армия Врангеля и где пришлось пережить самые трудные испытания, но и в других странах русской эмиграции.

Известна фраза Л. Н. Гумилёва: «История общения с западным этносом однобока – мы Запад любим, а он нас не любит» [с. 62]. Сказано это с иронией, но отражала реальное состояние отношений. В замечательной книге С. Б. Лаврова «Лев Гумилёв. Судьба и идеи» (М.: Сварог и К, 2000. 408 с.), посвящённой творчеству выдающегося учёного, обстоятельно раскрыто давнее противостояние Востока и Запада, Европы и России, обозначены причины сложившегося положения, среди которых «вестернизация», термин, который впервые применил Г. В. Вернадский для определения активного и зачастую насильственного внедрения так называемых западных (романо-германских) образа жизни и духовных ценностей другим народам. Это же предостережение было высказано Л. Н. Гумилёвым, исходя из обстоятельно разработанной им теории этногенеза. Вхождение России (православно-славянская цивилизация) в чуждый ей западно-европейский (католико-протестанский мир) суперэтнос означает утрату собственной идентичности. С. Б. Лавров называл своего друга, Л. Н. Гумилёва, с которым вместе проработал около 30 лет, последним евразийцем, отмечая его несомненные заслуги в возвращении этой геополитической концепции в научный дискурс и реальную практику общественной жизни. В дальнейшем он поправился, поскольку евразийские идеи получили широкое распространение среди учёных и политиков. Но Гумилёв не только вывел евразийство

из анабиоза, но самым существенным образом эту теорию обогатил, о чём свидетельствует его переписка с П. Н. Савицким, геополитиком номер 1, по определению С. Б. Лаврова (Лавров С. Б. 2001).

Фундаментальные исследования Льва Николаевича позволили восполнить пробелы в исторической науке и реконструировать прошлое Евразии, выявить и проследить роль кочевников во взаимоотношениях культур леса и степи. На протяжении более 2700 лет, таков временной диапазон изучения Гумилёва, происходили сложные, динамичные и противоречивые процессы этнической консолидации и распада, бесконечные войны между племенами и союзами племён, кочевниками и Китаем в пределах громадного степного пространства, протянувшегося с востока на запад. На определённом этапе эволюционного развития под воздействием людей «длинной воли» (пассионариев), согласно учению Льва Николаевича, создавались государственные образования, объединявшие различные этнические популяции, между которыми неизбежно возникали тесные экономические, социальные и духовные отношения, благодаря единому для всех, но вместе с тем разнообразному по природным условиям, месторазвитию. Российская империя (СССР), при всех сложностях, неизбежных в таком громадном государстве, смогла объединить народы Евразии, завершив тем самым интеграционные процессы. С этих позиций двадцатилетний период распада лишь краткий миг в тысячелетней истории.

Евразийцы, особенно П. Н. Савицкий, приветствовали октябрьскую революцию 1917 г. как начало обновления русского мира, но выступали против большевизма, гордились возведением крупных промышленных объектов и победами Красной Армии и вместе с тем желали падения коммунистического режима, но в своей концепции предлагали однопартийную систему власти. Находясь в Праге и в других центрах русской эмиграции, считали европоцентризм и латинство пагубными для России. В учении евразийцев много парадоксов, что порождало критические замечания, часто злые и несправедливые. Но история общественной жизни вся соткана из парадоксов.

Весьма выразительно название сборника, положившего начало евразийству: «Исход к востоку. Предчувствие и свершения. Утверждение евразийцев» (София, 1921). В другой работе – «Евразийство. Опыт систематического изложения» (Париж, 1926) – раскрываются программные положения этой концепции и она представляет собой Манифест евразийского движения. В формулировке 1927 г. было дано следующее определение: «Россия представляет собой особый мир. Судьбы этого мира, в основном и важнейшем, протекают отдельно от судьбы стран к западу от неё (Европа), а также к югу и востоку от неё (Азия) [с. 217].

Так в чём же состоит содержание евразийства, основы которого были заложены ещё в XIX веке, а оформление его в виде научной теории произошло в 20-е годы прошлого столетия, позднее забытого и возрождённого в конце XX века. Как видно в публикациях и выступлениях Н. Н. Алексеева, Г. В. Вернадского, В. Н. Ильина, Л. П. Карсавина, П. Н. Савицкого, Н. С. Трубецкого и др. имеются идеи, способные повлиять на поиск путей выхода из кризисных состояний. По замыслу евразийцев, должно быть создано государство нового типа, а именно идеократическое, в котором система управления подчиняется идее-правительнице, идее-силе, основывающейся на русском православии, соборности, патриотизме и сильном государстве. Эти положения – сущность евразийского учения, остальные их дополняют и развивают. Они могут быть реализованы при условии правящего отбора и однопартийности, развития евразийско-русской культуры, основанной на взаимодействии православия и ислама, субъектом которой выступает симфоническая личность, т. е. все народы Евразии. При этом русские выступают как правящий народ. Как отметил С. Б. Лавров: «Евразийство хотело и надеялось стать стержневой

идеологией русского народа» (Лавров С.Б., Гумилев Л. 2000).

Большое значение евразийцы, и особенно П. Н. Савицкий, экономико-географ по образованию, придавали пространству Евразии, весьма разнородному по природным, этническим, экономическим и социально-демографическим особенностям. Применительно к этому громадному пространству России (Советскому Союзу) в различных публикациях, и не только евразийцев, использовались следующие термины: «особое географическое пространство», «континент-океан», «континент в себе», «государство-материк», «средний мир», «хартленд» по Х. Маккиндеру, «евразийское месторазвитие» и т. п. (например, «государство-мир»). Все названные термины, кроме одного, подчёркивают размеры территории, её значительную площадь, придавая этому обстоятельству особое значение, нередко важный геополитический смысл. Не избежали такой трактовки этой особенности развития русской цивилизации и евразийцы, но акценты в их научных построениях, особенно у Л. Н. Гумилёва, были другими. Не только размеры территории имеют большое значение, а, главным образом, природное своеобразие каждой её части и всего пространства в целом. Возвращаясь к понятию «месторазвитие», одному из ключевых в теории Льва Николаевича, отметим, что каждый этнос формируется и развивается в определённом ландшафтном окружении. Ему свойственно стремление сохранить культурно-исторические особенности, стереотип поведения, традиции и языковую специфику, выделить себя из социального окружения. Это те различия, которые этнические популяции передают из поколения в поколение, поддерживая тем самым социально-культурную идентичность (цивилизационный код).

Если рассматривать с этих позиций пространство России, а шире бывшего Советского Союза, то каждый народ обладает своей ландшафтной нишей, традиционным ареалом расселения, что не исключает, а предполагает постоянные миграционные подвижки, вызванные территориальными диспропорциями в экономической развитии, особенностями урбанизации и другими причинами.

Как отмечал Лев Николаевич в своей работе «От Руси к России»: «Разнообразие ландшафтов Евразии благотворно влияло на этногенез её народов. ... И при большом разнообразии географических условий для народов Евразии объединение всегда оказывалось гораздо выгоднее разъединения. Дезинтеграция лишала силы, сопротивляемости; разъединиться в условиях Евразии значило поставить себя в зависимость от соседей, далеко не всегда бескорыстных и милостивых. Поэтому в Евразии политическая культура выработала своё, оригинальное видение путей и целей развития» (Гумилёв Л. Н. 1994). В последние столетия границы России-Евразии или в этнологическом аспекте – границы Российского суперэтноса, в значительной степени совпадают с границами расселения русских, основного государствообразующего этноса Российской Федерации (Житин Д. В. 2013). Полиэтнический характер того или иного государства сам по себе не является признаком его потенциальной слабости или силы. Устойчивость государства зависит не от количества проживающих в нём народов, а от силы их взаимоотношений, от их комплиментарности (Л. Н. Гумилёв определял комплиментарность как «... ощущение подсознательной взаимной симпатии (антипатии) членов этнических коллективов, определяющее деление на «своих» и «чужих», Лавров С. Б. 2001) друг другу. Л. Н. Гумилёв полагал, что этносы, принадлежащие к одному суперэтносу, имеют положительную комплиментарность, так как имеют много общего в культуре, способах хозяйствования, бытовом укладе. У них похожий стереотип поведения и очень часто такие этносы имеют общие исторические корни и исповедуют одну и ту же религию. История человечества знает много примеров, когда люди пытались идти наперекор законам природы, к которым относятся и законы этногенеза. «Стирание национальных различий»,

«интернационализм», «общечеловеческие ценности» – эти и подобные им идеологические фетиши современности имели место и в глубокой древности. Результат был всегда один и тот же – нежизнеспособное химерное образование, лишённое способности к саморазвитию.

Принцип «соединения соединимого», а не всего подряд, важен для осмысления характеров интеграционных процессов на территории бывшего СССР и сопредельных государств. Глубина интеграции в экономике и политике для различных государств Евразии не может и не должна быть одинаковой. В таблице 1 приведены некоторые экономические показатели по странам постсоветского пространства, свидетельствующие о значительных межстрановых различиях.

Таблица 1. Страны Евразийского экономического пространства.

Группа	Страна	ВВП на душу населения, 2010 г.	Население в условиях многомерной бедности, %	Денежные переводы, в % к ВВП 2010 г.		Безработица, %
				приток	отток	
Таможенный Союз	Россия	14 808	1,3	0,35	1,26	6,2
	Беларусь	13 191	0,0	0,68	0,19	1,0
	Казахстан	11 568	0,6	0,20	2,04	5,3
Возможные кандидаты в члены ТС	Армения	5 112	0,3	10,63	1,67	4,0
	Киргизия	2 126	4,9	26,60	6,19	8,6
	Таджикистан	2 052	17,1	39,96	15,17	2,2
Другие страны	Узбекистан	2 903	2,3	1,0
	Азербайджан	8 890	5,3	2,71	1,82	1,0
	Туркменистан	8 055	60,0
	Украина	6 359	2,2	4,11	0,02	8,5

Источник: Доклад о человеческом развитии 2013. Возвышение Юга: человеческий прогресс в многообразном мире. ПРООН

Так, страны-члены Таможенного союза имеют весьма схожие социально-экономические параметры. Казахстан уступает России по душевому ВВП лишь на 22%. Вместе с тем, страны-кандидаты уступают России в 2,9-7,2 раза, что при расширении интеграционной группировки заставит создавать общие Фонды сплочения, по аналогии с Европейским Союзом. Здесь можно рассчитывать, что за счет «эффекта перелива» и широкой межгосударственной кооперации, появятся возможности для ускоренного экономического роста в странах-кандидатах. Например, если на ранних стадиях интеграции ЕЭС межгосударственная кооперация в наибольшей степени касалась черной металлургии, угольной промышленности, а в дальнейшем – атомного хозяйства, сельского хозяйства и авиастроения, то в условиях Таможенного союза и расширенного Евразийского экономического сообщества (ЕвразЭС) это могут быть – цветная металлургия, электроэнергетика, железнодорожный транспорт, авиаракетно-космическая промышленность, а также горнодобывающая промышленность.

Крайне показательными цифрами являются данные денежных переводов (притока) к уровню ВВП. Если в странах Таможенного союза эти данные не превышают одного процента, то в странах-кандидатах они составляют от 11 до 40%,

что указывает на глубокую зависимость последних от своих интегрированных соседей. Фактически, можно говорить о том, все три страны Центральной Азии – Киргизия, Таджикистан и Узбекистан, являются продолжением экономики стран Таможенного Союза, и прежде всего, – России и Казахстана.

В этой связи, можно ожидать, что полноправное вступление стран-кандидатов в Таможенный Союз, а затем и ЕвразЭС, создаст предпосылки для устойчивого экономического роста в регионе. В то же время, необходимо отметить, что в отличие от Североамериканской зоны свободной торговли (НАФТА) и Европейского Союза (ЕС), где инвестиции из богатых стран устремились в периферийную зону (приграничная Мексика, Польша, Венгрия и Чехия), в Центрально-азиатский регион характеризуется высокими геополитическими и социально-экономическими рисками и крайне низким уровнем развития рыночной и предпринимательской инфраструктуры.

Следует отметить, что взаимовыгодная торговля, тесные экономические связи, политические союзы могут осуществляться и со странами, относящимся к другим цивилизациям (суперэтносам) (Анохин А. А. 2003). Попытки же создания устойчивых политических объединений за пределами границ того или иного суперэтноса, попытки инкорпорации в единое целое народов, относящихся к различным культурно-историческим общностям, могут лишь навредить отношениям между народами, «взорвать изнутри» долго и трудно возводимую политическую конструкцию. (Пример ЕС, достигшей в своём расширении границ «Западного суперэтноса», и её неминуемой дезинтеграции в случае принятия в свои ряды таких государств, как Турция или Украина).

Теория этногенеза Л. Н. Гумилёва не только дала научное обоснование идеям «евразийцев», но позволила по-новому сформулировать роль и место России в мировой истории. Со времени становления централизованного Русского государства в XV-XVI вв. поиск национальной идеи вызывал к жизни различные концепции, трудно вписывавшиеся в этнокультурное разнообразие нашей страны.

Идея о том, что «Москва есть третий Рим» ставила во главу угла преемственность религиозной традиции. Россия воспринималась исключительно как православная страна и лидер православного мира. Это оставляло за рамками государственного строительства все остальные не православные народы России, обоснованно считавших себя ущемлёнными в правах.

Реформы Петра I и его преемников, считавших необходимым «вестернизацию» России, имели ответом возникновение идеологии славянофильства, где главным критерием противопоставления «мы – они» становился языковой (лингвистический) признак. Уязвимость такой этнолингвистической схемы была очевидна уже её создателям (Хомяков, Аксаков, Соловьёв, Данилевский и др.), т. к. трудно было объяснить, почему славяне должны быть ближе русскому человеку, чем чуваша или мордвина.

XX век принёс на просторы Евразии новую глобальную интеграционную идею, отменявшую все предыдущие. Коммунизм, как в изначальном европейском варианте, так и в его российской ленинско-сталинской модификации, не оставлял места этническим и конфессиональным принципам интеграции. Но как показал опыт СССР, попытка создания идеологической химеры на принципах классовой общности тоже была обречена на провал.

В отличие от предшествующих ей идеологов, концепция «евразийства» не фетишизирует ни один из внешних признаков народов, населяющих нашу страну. Фактор взаимной положительной комплиментарности евразийских этносов является главным связующим элементом общности народов, населяющих территорию России-Евразии. Этот фактор является объективным, он имеет природную и культурно-историческую основу и не зависит от политических манёвров правящих элит.

Литература

1. Лавров С. Б. В каком мире мы живём? СПб, ООО «Время», 2001, 88 с.
2. Лавров С. Б. Геополитические реалии России. СПб, ООО «Петрополис», 1999, 64 с.
3. Анохин А. А., Житин Д. В., Лачининский С. С. Кафедра экономической и социальной географии СПбГУ: история и современность. В кн. «Материалы республиканской научно-практической конференции, посвящённой 95-летию Национального университета и 70-летию доктора географических наук, профессора Салиева Абдусами». Ташкент, 2013, с. 22-24.
4. Ламанский В. И. Три мира Азийско-Европейского материка. СПб, 1892.
5. Гурова Т., Фадеев. Домой «Эксперт», 2013 № 30-31 (861), с. 12-17.
6. Гумилёв Л. Н. Ритмы Евразии: эпохи и цивилизации / Предисловие С. Б. Лаврова. М., Экопрос, 1993, 576 с.
7. Россия между Европой и Азией: Евразийский соблазн. Антология. Наука, 1993, 368 с.
8. Лавров С.Б. Лев Гумилев. Судьба и идеи. М.: Сварог и К, 2000, - 408 с.
9. Гумилёв Л. Н. От Руси к России: очерки этнической истории. М.: Экопрос, 1994, 336 с.
10. Житин Д. В. Изменения в расселении русского этноса в пределах Российской Федерации во второй половине XX – начале XXI в. // Известия РГО, 2013, Т. 45, Вып. 3, с. 67-82.
11. Гумилёв Л. Н. Этногенез и биосфера Земли. Л.: Изд-во ЛГУ, 1989, 496 с.
12. Анохин А. А. Особенности глобализации и регионализации в современном мире / Региональная экология. № 3-4 (21), 2003, с. 15-23.

ЕВРОАЗИЈСТВО: ИЗВОРИ И САВРЕМЕНОСТ

А. А. АНОХИН¹, Д. В. ЖИТИН¹, А. И. КРАСНОВ¹, С. С. ЛАЧИНИНСКИЙ¹

¹ Санкт-Петербуршки државни универзитет, Санкт-Петербуршки државни универзитет, Факултет географије и геоекологије, Катедра за економску и социјалну географију
Универзитетская наб., 7/9, Санкт-Петербург, 199034, Русија

У првим годинама XXI века, геополитичка позиција Русије значајно је измењена. Уз постојање Заједнице независних држава – удружења, чији се политички и друштвено - економски значај показао као веома скроман, основана је Евроазијска економска заједница - међународна економска организација предвиђена да унапреди процес формирања Царинске уније и Заједничког економског простора са циљем продубљивања интеграције у економским и хуманитарним областима.

У будућности, постоји могућност формирања Евроазијске уније. Занимљиво је да је још 1995. године С.Б. Лавров предлагао "да се одржи референдум о идеји Евроазијске уније" (Лавров С. Б. 2001). Упоредо су се јављале и друге иницијативе у Русији, које су доприносиле јачању улоге државе на светској сцени: формирање Шангајске организације за сарадњу, Споразума о колективној безбедности, учешће у Организацији земаља са брзо растућим економијама, а то су: Бразил, Русија, Индија, Кина и Јужна Африка (БРИК земље).

Године 2012. у Владивостоку је успешно завршен самит Азијско-пацифичке економске сарадње (АПЕЦ), и закључени су договори о стратешкој сарадњи са неколико земаља света. Дакле, спољна политика Русије је вишесмерна, она није фокусирана само на једну земљу или групу земаља, као што је то било у касним 80-им и 90-им годинама прошлог века. Тада су често понављане мантре о окретању људским вредностима, придруживању друштву цивилизованих народа, и жељи за улазак у "заједничку европску кућу". Тзв. нова елита у својим политичким и економским интересима била је фокусирана на Запад, на либералну идеологију и европску културну традицију. Каснији догађаји, који су се манифестовали у системској кризи, показали су да су реформе које се предузимају неефикасне уколико се приликом њиховог провођења не узимају у обзир историјско-географске и друштвено-економске особености Русије. У исто време, у својству алтернативних варијанти даљег развоја државе, појавиле су се концепције другачијег идеолошког и методолошког садржаја. Најразрађенија и адекватна особеностима Русије била је концепција „евроазијство“. Према С.Б. Лаврову „евроазијство“ – то је први руски геополитички концепт, за који је он сматрао да је „дугорочна стратешка политика Русије, коју су осмислили најбољи умове руске емиграције у трагичним условима грађанског рата, и која сада поново оживљава у кризи" (Лавров С. Б. 1999).

Сам појам "Евроазија" има физичко географско значење, али он је везиван и за друге садржаје. Као што смо приметили, В.И. Ламанскии га је разматрао у културно-политичко-географском контексту (Анохин А. А., Житин Д. В., Лачининский С. С. 2013). У свом раду "Три Света Азијско-европског континента" (1892) он је заступао став да поред "праве Европе" (Романо-германски свет) и "праве Азије" по његовом мишљењу представљене Ираном, Кином, Индијом и Арабијом, постоји и трећи свет, који заузима средњи положај, Евроазију, која обухвата Централну и Источну Европу, као и Балкан, Кавказ, Турску и подунавске земље (Ламанский В. И. 1892). Ово широко схватање географских граница Евроазије је било условљено погледом на свет В.И. Ламанског, који се залагао за уједињење Словена. Његове идеје су биле у складу са идејама словенофила и одражавале су одређено расположење у руском друштву у то време. Значајно је да је В.П. Семјонов-Тјан-

Шанскиј (Семёнов-Тян-Шанский) у раду посвећеном В.И. Ламанском посебно истакао значај његових теоријских поставки политичке географије, при том скрећући пажњу на његове следеће закључке: "Русију - то није случајно, не чине чисто физички повезане поједине различите државе. Русија је жива историјска целина, свесна цене успеха и са вером у светлу будућност" (Ламанский В. И. 1892). Врло актуелно, узимајући у обзир могућност формирања Евроазијске уније, звуче следеће речи В.И. Ламанског "Природни културно-географски центар гравитације средњег света, упркос етногеографским различитостима је, константно, Русија" (Ламанский В. И. 1892)

И пре В.И. Ламанског на оригиналност историјског развоја Русије скренуо је пажњу Н.Ј. Данилевски у раду "Русија и Европа" (1875), у којој је покушао да докаже теорију културно-историјских типова. Заправо, позната дебата између словенофила и западњака, идеолошко-филозофске природе, директно се односила на могуће правце развоја руске цивилизације. Дискусија између представника споменутих праваца научних истраживања, час замире, час се интензивира већ дуже време, стимулишући даља истраживања о будућности Русије.

Према изјави Т. Гурове и В. Фадева: "Русија има сопствени политички живот и друштвену дискусију, већ неколико векова. Западњаци и нативисти су две главе руског орла" (Гурова Т., Фадеев Д. 2013).

Мењају се садржај и облик организовања политичког уређења државе, структуре привреде и начина дискусије, али и даље постоји опозиција. Посебно драматичан у том погледу је био прошли век. Западни пројекат - револуција 1917., сталенистичка епоха - ослањање на сопствене ресурсе, крај века – оријентација на тзв. "западне вредности". Последњи период је обележен либералним реформама, приватизацијом државне имовине, активним увођењем тржишних односа у све сфере јавног живота. Али, као што су приметили споменути аутори, након реализације неколико великих пројеката западњаци су се „истрошили“ и у томе је, по њиховом мишљењу "разлог што је земља у застоју" [ибид.]

Али највероватније, нису то једини разлози. Током последњих двадесет година дошло је до развоја нових механизма функционисања националне привреде, формирања тржишне инфраструктуре, неизбежних институционалних промена итд. И оно што је најрадикалније - формирана је институција власништва. Транзиција, а исправније речено, револуционарни преокрети тог времена били су праћени крупним економским и социо-демографским губицима, губитком статуса Русије као једног од лидера у мултиполарном свету. У условима системске кризе дошло је до социјалне дезорганизације, праћене маргинализацијом дела становништва и кризом националног идентитета. Позитивне промене на почетку новог века окончане су кризом из 2008. године, успоравањем темпа раста БДП-а и значајним одливом капитала. Поново се појавио проблем избора: пратити савете Запада, као што је то било раније, или развити сопствену стратегију дугорочног развоја.

Евроазијци су понудили целовиту концепцију, у којој су системски повезане социо - културне, идеолошке, државно - правне, економске и географске компоненте развоја руске цивилизације. Њен лајтмотив је вера у будућност Русије, вера у неизбежност превазилажења крајње сложених проблема, који су се јавили после Првог светског рата и грађанског рата који је уследио, када су у интервенцији учествовале западне земље и Јапан, и када је била реално присутна опасност од распада земље. Евроазијци, и не само они, осетили су арогантан став бивших савезника, не само на Галипољу, где је била Врангелова војска, која је морала да издржи најтеже тестове, него и у другим земљама руске емиграције.

Позната је фраза Л.Н.Гумиљова: "Историја комуникације са западним етносом је једнострана – ми волимо Запад, а он нас не воли". Иако је то иронично речено, одражавало је реално стање односа. У својој изузетној књизи "Љов Гумиљов.

Судбина и идеје" (Москва: Сварог и К, 2000), посвећеној делима изузетног научника, С.Б. Лавров је подробно објаснио дугогодишњи сукоб између Истока и Запада, Европе и Русије и идентификовао узроке таквог стања, укључујући и "вестернизацију", термин који је први применио Г.В. Вернадски за дефинисање активног и често насилног увођење тзв. западног (римско-германског) начина живота и духовних вредности других народа. Исто упозорење дошло је и од Л.Н. Гумиљова, у оквиру његове детаљно разрађене теорије етногенезе. Улазак Русије (православне словенске цивилизације) у њој чудан западноевропски суперетнос (католичко-протестантски) значио је губитак сопственог идентитета. С.Б. Лавров је назвао свог пријатеља, Гумиљова, са којим је радио скоро 30 година, последњим Евроазијцем, истичући његову несумњиву заслугу за повратак те геополитичке концепције у научни дискурс и друштвену праксу. Касније је он унеколико променио мишљење, када су евроазијске идеје постале широко распрострањене међу научницима и политичарима. Али Гумиљов није само афирмисао евроазијство, већ је значајно обогатио ту теорију, о чему сведочи преписка са П.Н. Савицким, геополитичарем број 1, по мишљењу С.Б. Лаврова (Лавров С. Б. 2001).

Основна истраживања Л.Н.Гумиљова дозвољавају да се попуне празнине у историји и да се реконструише прошлост Евроазије, да се идентификује и испрати улога номада у односима између култура шума и степских култура. У току више од 2.700 година, што је био временски дијапазон истраживања Гумиљова, догодили су се сложени, динамични и контрадикторни процеси етничке консолидације и распада, бескрајних ратова између племена и племенских савеза, номада и Кине у огромним степским областима које се протежу од истока ка западу. На одређеном степену еволуције под утицајем поборника учења Л.Н.Гумиљова, створен је систем јавног образовања, за различите етничке популације, међу којима су неминовно настале тесне економске, социјалне и духовне везе, захваљујући томе што је било доступно за све, али са врло разноликим локалним природним условима. Руска империја (СССР), уз све потешкоће које су неизбежне у тако великој земљи, у стању је да уједини народе Евроазије, чиме би био заокружен процес интеграције. Из ове перспективе, двадесетогодишњи период распада је само кратак тренутак у хиљадугодишњој историји.

Евроазијци, посебно П.Н. Савицки, поздравили су Октобарску револуцију 1917. године, као почетак обнављања руског свет, али су били против бољшевизма, поносили су се подизањем великих индустријских објеката и победама Црвене армије, а истовремено су желели пад комунистичког режима, али су у својој развојној концепцији предлагали једнопартијски систем власти. У Прагу и други центрима руске емиграције европоцентризам и католичанство сматрани су погубним за Русију. У учењима Евроазијаца много је парадокса, који су изазвали критике, често зле и неправедне. Али историја сваког друштва је саткана од парадокса.

Веома је изражајан назив зборника, у којем је дата основа евроазијства "Исход на Исток. Визија и достигнућа. Утврђивање евроазијства" (Софија, 1921). У раду "Евроазијство. Експеримент систематског излагања" (Париз, 1926) – откривена су програмска решења те концепције и он представља Манифест евроазијског покрета. У формулацији из 1927. године дата је следећа дефиниција: "Русија је посебан свет. Судбина тог света, као основно и најважније, је различита од судбине народа западно од њега (Европе), као и народа јужно и источно од њега (Азије).

Дакле, то шта је садржај евроазијства, чији темељи су постављени у XIX веку, а који је оформљен као научна теорија двадесетих година прошлог века, заборављено је, а затим поново оживљено крајем XX века. Као што се може видети у публикацијама и излагањима Н.Н. Алексејева, Г.В. Вернадског, В. Н. Иљина, Л.П. Карсавина, П.Н. Савицког, Н.С. Трубецког и других, има идеја које могу да утичу на

тражење начина изласка из кризних стања. По замислима евроазијца, мора бити створен нови тип државе, у којем ће систем управљања бити подређен идеји владе, идеји силе, која се заснива на Руском православљу, заједништву, патриотизму и јакој држави. Ове одредбе су суштина евроазијског учења, а остале их допуњавају и развијају. Оне могу бити спроведене у условима владања једне странке (једнопартијски систем), развоја евроазијско-руске културе, засноване на интеракцији хришћанства и ислама, чије је оличење симфонијска личност, односно, сви народи Евроазије. При том, Руси би били владајући народ. Као што је наведено од стране С.Б. Лаврова: "Евроазијство је настојало да постане језгро идеологије руског народа" (Лавров С.Б., Гумилев Л. 2000).

Евроазијци, посебно П.Н. Савицки, економски географ по основном образовању, највећи значај су давали простору Евроазије, веома хетерогених, природних, етничких, економских и социо - демографских карактеристика. У вези са овим огромним простором Русије (СССР) у различитим публикацијама, евроазијци и не само они, користе следеће термине: "специфичан географски простор", "континент-океан", "континент за себе", "држава-копно", "средњи свет", "Хартленд" по Х. Макинтеру, "евроазијско место настанка", итд. (нпр. "држава-свет"). Сви ови термини наглашавају територијалну величину, велику површину, придајући посебан значај тој чињеници, а често и важан геополитички смисао.

Нису ни Евроазијци избегли ту особеност развоја руске цивилизације, али је нагласак у њиховим научним учењима, посебно Л.Н. Гумиљова био другачији. По њима није само величина територије од посебне важности, већ пре свега, природна оригиналност сваког од њених делова и простор у целини. Враћајући се на концепт "топогенезис", који је био један од кључних у теорији Лава Николајевића Толстоја, можемо да приметимо да се свака етничка група формира и развија у одређеном природном окружењу. Њему је својствено настојање да се сачувају културне и историјске карактеристике, стереотипи понашања, традиција и језичке посебности на основу којих се једна заједница разликује од друштвеног окружења. То су разлике које се у етничким групама преносе са генерације на генерацију, чиме се одржава друштвено-културни идентитет (цивилизацијски код).

Ако се гледа из ове перспективе на простору Русије и шире, бившег Совјетског Савеза, сваки народ има свој одговарајући предео, традиционални ареал станишта, чиме се не искључује, већ претпоставља стална миграција изазвана диспропорцијама у економском развоју, особеностима урбанизације и другим узроцима.

Као што Лав Николајевић Толстој наводи у свом раду "Од Русије ка Русији": "разноликост пејзажа Евроазија благотворно је утицала на етногенезу њених народа ... А при широком спектру географских услова за народе Евроазије уједињавање је увек било много повољније од раздвајања. Дезинтеграција је поништила силу отпора; неповезаност у случају Евроазије је значила предавање на милост и немилост суседима, који нису увек били несебични и милостиви. Стога се, у Евроазији развила сопствена политичка култура, оригинална визија и циљеви развоја" (Гумиљев Л. Н. 1994).

У последњих сто година се границе Русије и Евроазије, или посматрано са етнолошког аспекта - границе руског суперетноса у великој мери поклапају са границама руског становништва, главног државотворног етноса Руске Федерације (Житин Д. В. 2013). Мултиетнички карактер државе сам по себи не указује на њену потенцијалну слабост или снагу.

Стабилност државе не зависи од броја становника, већ од снаге њихових међусобних односа и од њихове комплементарности. Л.Н. Гумиљов је веровао да су етничке групе које припадају истим „суперетносима“ комплементарне, јер имају

много тога заједничког у култури, начину управљања, начину живота. Оне имају сличан образац понашања и врло често, такве етничке групе имају заједничке историјске корене и исповедају исту веру. Историја човечанства познаје много примера када су људи покушали да иду против закона природе, који укључују законе етногенезе. "Брисање националних разлика", "интернационализам", "универзалне вредности" - ови и слични идеолошки фетиши савремености били су присутни и у давној прошлости. Резултат је увек био исти - неодржива формација, лишена способности за само-развој.

Принцип "спајања спојивог", а не свега „по реду“ је важан за разумевање карактера интеграционих процеса у бившем Совјетском Савезу и земљама у окружењу. Дубина интеграција у економији и политици за различите државе Евроазије не може и не треба да буде иста. У табели бр.1 наведени су неки економски показатељи по државама, који указују на значајне разлике међу њима.

Табела 1. Државе евроазијског економског простора

	Држава	БДП по глави становника, 2010 г.	Становништво које живи испод границе сиромаштва, %	Прилив и одлив новца у % од БДП 2010 г.		Незапосленост, у %
				прилив	одлив	
Царинска унија	Росија	14 808	1,3	0,35	1,26	6,2
	Белорусија	13 191	0,0	0,68	0,19	1,0
	Казахстан	11 568	0,6	0,20	2,04	5,3
Кандидати за чланство у ТС	Арменија	5 112	0,3	10,63	1,67	4,0
	Киргизија	2 126	4,9	26,60	6,19	8,6
	Тадикистан	2 052	17,1	39,96	15,17	2,2
Остале државе	Узбекистан	2 903	2,3	1,0
	Азербејџан	8 890	5,3	2,71	1,82	1,0
	Туркменистан	8 055	60,0
	Украјина	6 359	2,2	4,11	0,02	8,5

Извор: Доклад о човеческом развоју 2013. Возвишение Юга: човечески прогресс в многообразном мире. ПРООН

Земље чланице Царинске уније имају врло сличне вредности социо-економских показатеља. БДП по глави становника у Казахстану је само 22% мањи него у Русији. Међутим, БДП по глави становника у земљама кандидатима за чланство у Царинској унији је 2,9 - 7,2 пута мањи него у Русији, што ће при продужетку интеграционих процеса захтевати стварање Кохезионог фонда, сличног оном који постоји у Европској унији.

Може се очекивати да ће због "ефеката преливања" и опште међудржавне сарадње, бити омогућен убрзани економски раст у земљама кандидатима. На пример, ако се у раним фазама интеграције Евроазијске економске заједнице међудржавна сарадња највише односила на црну металургију и индустрију угља, а у будућности на нуклеарну енергију, пољопривреду и ваздухопловство, у случају Царинске уније и проширене Евроазијске економске заједнице то могу бити: обојена металургија, електрична енергија, железнички саобраћај, авиоракетна-космичка индустрија и рударство.

Крајње су индикативни показатељи трансфера новца (приливи) до нивоа БДП-а. Док у земљама Царинске уније вредност овог показатеља не прелази 1%, у земљама кандидатима се креће у распону од 11% до 40%, што указује на дубоку зависност земаља кандидата од суседних држава које су већ чланице Царинске уније. У ствари, можемо рећи да привреде у све три земље централне Азије: Киргистан,

Таџикистан и Узбекистан представљају додатак привреди земаља Царинске уније, а пре свега: Русије и Казахстана.

У том смислу, може се очекивати да се пуноправним приступањем држава кандидата у Царинску унију, а затим и у Евроазијску економску заједницу, стварају услови за одрживи економски раст у региону. Истовремено, треба напоменути да, за разлику од Северноамеричке зоне слободне трговине (НАФТА) и Европске уније (ЕУ), где су инвестиције из богатих земаља усмерене на периферију (погранични појас Мексика, Пољске, Мађарске и Чешке Републике), Централно-азијски регион карактерише висок ниво геополитичког и друштвено-економског ризика и изузетно низак ниво развоја тржишне и пословне инфраструктуре.

Треба напоменути да међусобно коректна трговина, тесне економске везе и политички савези могу бити остварени и са земљама које припадају другим цивилизацијама (суперетносима) (Анохин А. А. 2003). Покушаји да се створи стабилно политичко удружење изван граница једног „суперетноса“, покушаји инкорпорирања у једну целину, народа који припадају различитим културним и историјским заједницама, може чак и да нашкоди односима између народа, доведе до "експлозије изнутра" дуго и тешко створане политичке структуре. (Пример ЕУ, који је достигао своју експанзију у границама "западног суперетноса" и њен неминовни распад уколико у своје редове прими државе, као што су Турска и Украјина).

Теоријом етногенезе Л. Н. Гумиљов не само да је дао научну основу идеја "Евроазијца", већ је омогућио да се преформулише улога и место Русије у светској историји. Од времена формирања централизоване руске државе у XV-XVI веку, трагање за националном идејом оживљавало је различите концепције, које је тешко уклопити у етничке и културне разноликости наше земље.

Идеја да је Москва "трећи Рим" дала је приоритет континуитету верске традиције. Русија је доживљавана искључиво као православна држава и лидер православног света. Тиме су из њеног опсега изостављене све друге државе у којима живе не православни народи, који разумно верују да имају сопствена права и правду.

Реформе Петра I и његових наследника, који су неопходном сматрали "вестернизацију" Русије, имао је одговор у настајању славенофилске идеологије, где је главни критеријум односа "ми - они" постао језичка одредница. Рањивост такве етно - лингвистичке шеме је била очигледна и њеним креаторима (Хомјаков, Аксаков, Соловјов, Данилевски итд.), јер је тешко било објаснити, зашто би Словени требало да буду ближи са Русима, него чуваша или мордвини.

XX век је донео на простор Евроазије идеју нове глобалне интеграције, којом су одбачене све претходне. Комунизам, како у оригиналној европској верзији тако и у руској лењинистичко – стаљинистичкој варијанти, није оставио место етничким и верским принципима интеграције. Али, као је показало искуство Совјетског Савеза, покушај да се створи идеолошка химера о принципима класне заједнице, такође је био осуђен на пропаст.

За разлику од претходних идеологија, концепција „евроазијства“ није фетишизирала ниједну од карактеристика народа који насељавају нашу државу. Фактор позитивне узајамне комплементарности евроазијских етничких група је главни елемент повезивања заједница народа који насељавају територију Русије и Евроазије. Овај фактор је објективан, има природну, културну и историјску основу, и не зависи од политичких маневара владајућих елита.

Литература

Литературу видети на страни 8.